

Casiodoro de Reina – door David Onnekink –

Transparant 16.1 (januari 2005) 23-24

Dit artikel verscheen in de serie “In de clinch met de clerus”, een serie portretten van historische personen die door hun opvattingen of optredingen met meer of minder ernstige gevolgen tussen de spaken van de kerk zijn geraakt. In *Transparant* 16.1 stond een artikel over Casiodoro de Reina, van de hand van David Onnekink.

[23] Casiodoro de Reina en de Spaanse Reformatie

Op 26 april 1562 stroomden drommen mensen samen op het Plaza Santa Francisco in Sevilla voor een *auto de fe*, een publieke terechtstelling door de inquisitie. Voor de ogen van de toeschouwers vond de verbranding van een afbeelding van de veroordeelde plaats, die al jaren daarvoor Spanje was ontvlucht. Casiodoro de Reina, wiens ‘executie’ dit betrof, was inmiddels voorganger van een Spaanse protestantse vluchtelingengemeenschap in Londen. De *auto de fe* was er een in een reeks van veroordelingen die plaats vonden nadat Spanje in 1558 was opgeschrikt door de ontdekking van enige protestantse groepen, terwijl de autoriteiten decennia lang in de veronderstelling waren geweest dat de Reformatie geen voet aan de grond had gekregen in Spanje.

Protestantisme in Spanje

Toch waren protestantse ideeën Spanje al eerder binnengedrongen. Vermoedelijk waren het aanvankelijk hovelingen van Karel V die in Duitsland kennis hadden gemaakt met de leer van Maarten Luther. Twee van hen, Juan de Vergara en Alfonso de Valdés, zouden later geassocieerd worden met Spaanse protestantse groepen. Een andere wijze waarop de Reformatie was doorgesijpeld was door middel van geschriften, die via de Nederlanden het Iberisch schiereiland bereikten. Een derde weg vormde het gedachtegoed van Desiderius Erasmus. De Rotterdamse filosoof was rond de tijd van de Duitse Reformatie razend populair bij Spaanse intellectuelen en ambtsbekleders – onder wie de aartsbisschop van Toledo, de inquisiteur-generaal en de keizer zelf. Een laatste ingang was het piëtisme, dat in Spanje vooral de vorm aannam van een uiterst mystieke stroming, deels geënt op de vijftiende-eeuwse Nederlandse Moderne Devotie. Rond het begin van de zestiende eeuw mondde dit uit in de beweging van de *alumbrados* (‘verlichten’) die mystieke communicatie en soms zelfs eenwording met God predikten, zonder mediatie van kerkelijke ceremonies.

Tegenoffensief

Rond 1524 begonnen de autoriteiten in Spanje zich ernstig zorgen te maken over de verspreiding van ‘heterodoxe’ ideeën. De Inquisitie greep keihard in. Eerst werden de *alumbrados* aangepakt. In verband met hun scepsis ten aanzien van de kerk konden zij gemakkelijk in ketterij vervallen. De meeste prominente *alumbrados*, Isabel de la Cruz en Pedro de Alcaarez, werden gearresteerd, de stroming werd veroordeeld en er kwam een verbod op ‘lutheraanse’ geschriften, een verzamelnaam voor niet-katholieke literatuur. Enige jaren later werd Ignatius de Loyola, de bekende jezuïet en mysticus, een preekverbod opgelegd. Veel meer dan de mystici richtte de Inquisitie zich echter op Erasmus, die naar men meende door zijn kritiek op de kerk de weg had gebaand voor de acceptatie van Lutherse denk-

beelden. Vooralsnog had Erasmus echter dusdanig invloedrijke bondgenoten dat de Inquisitie weinig kon beginnen, maar na de reis van Karel V naar Italië in 1529 zag zij haar kans schoon. Een aantal prominente humanisten werd aangehouden. Rond het midden van de jaren 1530 was het protestantisme met wortel en tak uitgeroeid in Spanje. Historici zijn het niet eens over de vraag of Spanje al dan niet een Reformatie heeft gekend. Tussen beide uitersten nemen sommige historici de positie in dat het protestantisme weliswaar in Spanje niet tot volle wasdom is gekomen, maar dat sommige groeperingen toch rudimentaire kenmerken vertoonden die voor protestants konden doorgaan.

Casiodoro

Inderdaad had onvervalst protestantisme zich genesteld in een klein aantal plaatsen. In het klooster van San Isidoro dichtbij Sevilla waren een priester, Casiodoro de Reina, en een aantal anderen, al jaren verdiept in protestantse geschriften, evenals een aantal nonnen uit het nabijgelegen convent Santa Francisca. Zij hadden wellicht contact met een andere protestantse gemeenschap in Sevilla. Het vermoeden bestaat dat terwijl Spanje in de jaren 1520 en 1530 hermetisch was afgesloten voor protestantse geschriften, in een kosmopolitische stad als Sevilla dergelijke literatuur toch ingang kon vinden vanwege de vele handelscontacten met vooral de Nederlanden. Een andere groep protestanten was inmiddels actief ten noorden van Madrid in de oude koningsstad Valladolid. Was het zo dat in de jaren 1520 vele denkbeelden van door de Inquisitie ondervraagde ‘heterodoxen’ nauwelijks als protestants te bestempelen was (men wist vaak wie Luther was, maar had slechts een vaag begrip van zijn denkbeelden), de gemeenschappen in Valladolid en Sevilla hielden er duidelijke herkenbare protestantse denkbeelden op na. De twee gemeenschappen kwamen aan het licht in 1558 en werden door de Inquisitie vernietigd. Zo’n tweehonderd protestanten werden naar de brandstapel gevoerd.

Casiodoro de Reina had in 1557 al besloten om het klooster van San Isidoro te ontvluchten, samen met een dozijn andere monniken. Over de vroege jaren van Casiodoro is weinig bekend, ook al lijkt het erop dat hij in de buurt van Sevilla werd geboren rond 1520 en daar is opgegroeid. Hij studeerde in Montemolin en leefde daar ook in klooster. [24] Sommigen dachten dat hij morisco of converso was, zeker relevant in het kader van de *limpieza de sangre* (‘zuiverheid van het bloed’)-gedachte, maar waarschijnlijk was hij toch gewoon oud-christen. Hij studeerde aan de universiteit van Sevilla en omschreef zichzelf later als *homo in literas educatus*. Na zijn vlucht zou hij in 1567 een graad halen aan de universiteit van Bazel. We weten dat hij als erudiet te boek stond en leerlingen had toen hij als monnik in het klooster van San Isidoro actief was. Hij lijkt een van de drijvende krachten achter de protestantse beweging in zowel het klooster als in de stad Sevilla zelf geweest te zijn. Hoewel over zijn vertrek in 1557 niets bekend is, dook hij enige tijd later met zijn reisgenoten – onder wie Cipriano Valera en Antonio del Corro – weer op in het calvinistische Geneve. Daar sloot hij zich aan bij de Italiaanse gemeenschap, en schijnt hij Beza ontmoet te hebben. Hij beschouwde het protestantse regime onder Calvijn daar echter als te strak, en iedere keer wanneer hij langs de plaats liep waar Servetus was verbrand wegens zijn ketterij kreeg hij volgens eigen zeggen tranen in de ogen. Men vond dat hij onrust stookte in Geneve als leider van de Spaanse vluchtelingen en gaf hem de bijnaam ‘Mozes van de Spanjaarden’. Geneve was niet de juiste plaats voor hem, en hij trok verder naar Londen – een niet ongevaarlijke reis, en een van zijn reisgenoten werd onderweg gevangen genomen en alsnog terechtgesteld in Spanje. Via Frankfurt-am-Main kwam De Reina met zijn ouders in de loop van 1558 echter veilig in Londen aan, waar inmiddels Maria Tudor was overleden en de protestantse Elizabeth op de troon zat.

Londen, Antwerpen, Frankfurt

Londen was een broeinest voor protestantse ideeën, en vele vluchtelingen uit Italië, Frankrijk en de Nederlanden hadden eigen kerken gesticht die door de Engelse autoriteiten werden erkend en gesteund, zelfs indien ze niet geheel naar anglicaans voorbeeld waren gemodelleerd. De Reina zag dat de meeste Spaanse vluchtelingen hun heil zochten bij Franse of Italiaanse kerken, en begon Spaanse diensten te organiseren, driemaal per week, in een privéwoning. Inmiddels ging hij aan de slag met een Spaanse protestantse geloofsbelijdenis, de *Confessio Hispanica*, die hij in januari 1560 afrondde. Een van de kernartikelen ornarmde de lutherse doctrine van het *justificacion por la fe* ('Rechtvaardiging door het geloof'). De *Confessio Hispanica* is zonder enige twijfel protestants, hoewel de inhoud door velen als een hybride mengsel van lutheraanse en calvinistische denkbeelden werd beschouwd. De belijdenis kon de basis vormen voor een door de overheid erkende Spaanse vluchtelingenkerk, die inderdaad door de overheid werd erkend. De Reina ontving een jaargeld van zestig ponden en kreeg een leegstaand gebouw toegewezen dat kon dienen als kerk.

Inmiddels werkte hij vol overgave aan een Spaanse bijbelvertaling. Zijn contacten met Del Corro, die met hem correspondeerde over de logistieke mogelijkheden om de vertaling Spanje binnen te smokkelen, waren daarbij van belang. Zijn werk werd verstoord toen hij werd beschuldigd van anti-trinitarisme, evenals Servetus met wiens ideeën hij sympathiseerde. In 1564 vluchtte hij naar Antwerpen, niet ongevaarlijk, omdat de Inquisitie er lucht van kreeg en hem daar (overigens tevergeefs) zocht. Er gingen zelfs geruchten dat de aanklacht tegen Reina in Londen door de Inquisitie gefabriceerd zou zijn om hem binnen haar invloedssfeer te brengen, maar dit lijkt overtrokken. In januari 1564 stond er zelfs een prijs op zijn hoofd, maar hij was inmiddels gevlucht naar Frankfurt. Daar werkte hij verder aan zijn vertaling, en volgens sommigen was hij de auteur van een berucht pamflet over de Inquisitie. In 1569 werd de Spaanse Bijbel gedrukt. Nog steeds wordt hij gebruikt als Bijbel door Spaanse protestanten over de hele wereld. De Reina overleed in 1594 in Frankfurt.

Literatuur

- J. Contreras, 'The Impact of Protestantism in Spain 1520-1600' pp. 47-63, mn. 53, in S. Haliczzer red., *Inquisition and Society in Early Modern Europe* (Beckenham, 1987).
- I.H. Elliott, *Imperial Spain 1469-1716* (Londen 1963).
- H. Kamen, *The Spanish Inquisition. A Historical Revision* (Londen, 1998).
- H. Kamen, *Spain 1469-1714 - A society of Conflict* (New York, 1991).
- A. Gordon Kinder, *Spanish Protestants and Reformers in the Sixteenth Century - Supplement* (Londen, 1994).
- A. Gordon Kinder, *Casiodoro de Reina. Spanish Reformer of the Sixteenth Century* (Londen, 1975).
- M. Ortega Costa, 'Spanish women in the Reformation' p. 93, in S. Marshall red., *Women in Reformation and Counter-Reformation Europe* (Indiana, 1989).
- C. de Reina, *Confession de fe christiana - The Spanish Protestant Confession of Faith*, red. A. Gordon Kinder, (Exeter, 1988).

- N.B. Dit artikel is OCR gescand, waardoor er nog kleine foutjes in kunnen staan (€K).